

Feminisme versus Multiculturalisme binnen GroenLinks
Hoe gaat GroenLinks om met de spanning tussen het feminisme en het
multiculturalisme in drie parlementaire debatten.

GROENLINKS

Bachelorproject
Nationale politiek
Megan Jansen, s1371061
J.A.H. Heine
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Instituut voor Politieke Wetenschap
Universiteit Leiden
9 juni 2016

Feminisme versus Multiculturalisme binnen GroenLinks
Hoe gaat GroenLinks om met de spanning tussen het feminisme en het
multiculturalisme in drie parlementaire debatten

Leiden, 9 juni 2016

Bachelorproject nationale politiek 2015-2016

Begeleider: J.A.H. Heine

Megan Jansen - s1371061 - m.jansen.10@umail.leidenuniv.nl

Aantal woorden (exclusief samenvatting, inhoudsopgave en literatuurlijst): 8691

Samenvatting

In dit onderzoek is bekeken hoe GroenLinks omgaat met de spanning tussen het feminisme en het multiculturalisme. Allereerst is de theorie onderzocht over feminisme en multiculturalisme. Vervolgens zijn een drietal parlementaire debatten geanalyseerd met behulp van een analysekader. Er is vastgesteld dat het standpunt dat GroenLinks inneemt over de jaren heen is veranderd. In de eerste twee debatten probeert GroenLinks een compromis tussen het feminisme en het multiculturalisme te bereiken. Het doel van dit compromis is vrouwemancipatie en daarom indirect feministisch. In het laatste debat verdedigt de partij het feminisme ten kosten van het multiculturalisme, een direct feministisch standpunt. Er worden twee verklaringen gegeven voor de verandering van het standpunt van GroenLinks. De eerste verklaring is de invloed van populistische partijen, met name de PVV, waardoor GroenLinks om niet achter te blijven steeds meer naar het feminisme standpunt trek. De tweede verklaring ligt in de dalende tolerantie voor andersdenkenden in het gehele publieke debat zoals Mansvelt Beck stelt.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	5
1.1. Afbakening onderzoek.....	5
1.2. Standpunten en verwachtingen.....	6
1.3. Leeswijzer.....	7
2. Theoretisch Kader	8
2.1. Feminisme versus multiculturalisme	8
2.2. Analyse kader	10
3. Case 1: Debat over religieuze uitingen van ambtenaren uit 2004.....	12
3.1. Overzicht debat.....	12
3.2. Categorisering standpunten GroenLinks	14
3.2.1. De invloed van het verbod op hoofddoek voor moslima's op de arbeidsmarkt.....	14
3.2.2. Politisering hoofddoek	15
3.2.3. Keuzevrijheid.....	16
3.3. Uitkomst analyse	16
4. Case 2: Deltaplan inburgering uit 2009.....	18
4.1. Overzicht algemeen overleg	18
4.2. Categorisering standpunt GroenLinks	20
4.3. Uitkomst analyse	21
5. Case 3: Emancipatiebeleid uit 2011	23
5.1. Overzicht debat.....	23
5.2. Categorisering standpunten GroenLinks	25
5.3. Uitkomst analyse	26
6. Conclusie.....	28
Literatuurlijst.....	30

1. Inleiding

"Ik kan niet wachten op het moment waarop vrouwen in vrijheid hun hoofddoek zullen afslingeren" (Halsema, geciteerd in telegraaf.nl, 9 september 2009). Met deze uitspraak haalde Femke Halsema voormalig fractievoorzitter van GroenLinks in 2009 het nieuws. Grootste nieuws waarde van deze uitspraak was dat deze conflicterend was met het feit dat GroenLinks zich altijd als een voorstander van het multiculturalisme profileert. Als multicultureel land heeft Nederland te maken met veel verschillende culturen die ieder hun eigen normen, waarden en opvattingen hebben. Opvattingen over uiteenlopende zaken als onderwijs en religie, maar ook vrouwenrechten. GroenLinks, profileert zich als zowel multiculturalistische als feministische partij. Wanneer feminisme en multiculturalisme op een lijn worden gezet kunnen deze twee concepten botsen. Zoals het dragen van een hoofddoek. Is dit gekozen door de vrouw of opgelegd door haar cultuur of omgeving? Op onderwerpen waar deze spanning aanwezig is, zit GroenLinks in een lastig pakket. Want wanneer GroenLinks bij dit soort onderwerpen een feministisch standpunt inneemt, gaat dat in tegen het multiculturalistische gedachtegoed. Wanneer een multiculturalistisch standpunt wordt ingenomen gaat dit in tegen het feministische gedachtegoed.

Het doel van dit onderzoek is om na te gaan hoe GroenLinks omgaat met de spanning die ontstaat bij onderwerpen waar feminisme en multiculturalisme botsen. Er is hier nog niet veel onderzoek naar gedaan, dus dit onderzoek draagt bij aan het vergroten van de kennis over dit onderwerp. Leidend is de volgende onderzoeksvraag:

Hoe gaat GroenLinks om met de spanning tussen feminisme en multiculturalisme in Nederlandse parlementaire debatten in de periode 2002 tot 2012?

1.1. Afbakening onderzoek

Voor de afbakening van de periode waarover dit onderzoek gaat, is gekozen voor 2002 tot 2012. Er is voor deze periode gekozen, omdat vanaf 2002 het integratiedebat steeds vaker op de politieke agenda kwam, mede door Pim Fortuyn en zijn partij Lijst Pim Fortuyn (LPF). Uit deze tien jaar zijn twee overleggen en één debat geselecteerd.

- Het debat over religieuze uitingen van ambtenaren uit 2004
- Het algemene overleg van de commissie voor Wonen, Wijken en Integratie over het Deltaplan inburgering uit 2009

- Het algemeen overleg van de commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de commissie voor Binnenlandse Zaken en de commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid over het Emancipatiebeleid uit 2011.

Er is gekozen voor deze drie overleggen/debatten omdat er in ieder van deze debatten gesproken werd over onderwerpen die geladen zijn met de spanning die onderzocht wordt. Dit zijn de onderwerpen over het wel of niet dragen van een hoofddoek door de vrouw en het wel of niet gescheiden inburgeren. In het overleg over het emancipatiebeleid komt een groot aantal onderwerpen, uiteenlopend van gelijke rechten voor man en vrouw en rechten voor homoseksuelen naar voren. Er is niet gekozen voor onderwerpen als vrouwenbesnijdenis, dit omdat GroenLinks hier zich al duidelijk tegen heeft uitgesproken. GroenLinks heeft een duidelijk standpunt geformuleerd tegen dit onderwerp en hierdoor is de spanning die in dit onderzoek onderzocht wordt niet meer aanwezig.

1.2. Standpunten en verwachtingen

In de periode die onderzocht wordt, winnen partijen als de LPF en later de PVV aan terrein. Deze partijen worden vooral in de media vaak 'populistisch rechtse' partijen genoemd. Dit is de term die ook in dit onderzoek gebruikt zal worden. Eerst de LPF en later de PVV profileren zich als partijen die opkomen voor de 'onderdrukte groepen' vrouwen en homoseksuelen. Voordat deze partijen deze rol op zich namen, werden deze onderwerpen juist met GroenLinks geassocieerd.

Een aantal algemene standpunten die GroenLinks inneemt op het gebied van vrouwenrechten en emancipatie focussen vooral op de economische zelfstandigheid van vrouwen. De partij probeert vrouwen te stimuleren om te werken en zoveel mogelijk obstakels om te werken voor vrouwen weg te nemen (groenlinks.nl, z.d.). Naast deze standpunten die GroenLinks inneemt op het gebied van vrouwenrechten heeft de partij ook standpunten ten aanzien van integratie en multiculturalisme. Nederland is een open samenleving waar ruimte moet zijn voor religieuze en culturele verschillen zo stelt GroenLinks (groenlinks.nl, z.d.). Daarnaast stelt GroenLinks dat iedereen vrij is binnen de grenzen van de wet. GroenLinks stelt zich dus positief op tegenover een pluralistische samenleving. Deze standpunten kunnen conflicteren, hoe gaat GroenLinks daarmee om? Vooral de PVV wijst GroenLinks regelmatig op de hypocriete positie die de partij inneemt door zowel voor het feminisme als het voor multiculturalisme te kiezen. Het jaar 2006 vormt hierin een belangrijke scheidslijn omdat de PVV in dit jaar voor het eerst in de Tweede Kamer kwam. De opkomst van, destijds de LPF

en later de PVV, heeft naar verwachting invloed op de manier waarop GroenLinks haar standpunt inneemt en dus omgaat met de spanning tussen het feminisme en het multiculturalisme. Deze invloed kan zich op twee manieren manifesteren.

- Verwachting 1: GroenLinks zal in de jaren na het ontstaan van de PVV steeds meer het multiculturele standpunt verdedigen. Dit omdat de PVV vooral harde kritiek op het islamitische geloof heeft.
- Verwachting 2: GroenLinks zal in de jaren na het ontstaan van de PVV steeds meer het feministische standpunt verdedigen. Dit om niet achter te blijven op de PVV.

1.3. Leeswijzer

Alles eerst zal een theoretische achtergrond geschetst worden die nader ingaat op de begrippen feminisme en multiculturalisme. Ook de spanning tussen deze twee begrippen zal worden bloot gelegd. Hier zullen de twee begrippen worden uitgewerkt met behulp van de theorie van Mansvelt Beck over '*liberal culturalism*' en '*framework liberalism*'. Aan de hand van de theorie wordt een analysekader opgesteld. Er volgen drie hoofdstukken waar ieder overleg/debat apart behandeld wordt. Per case zal een kort overzicht van het debat gegeven worden.

Met behulp van het analysekader worden de standpunten en uitspraken van GroenLinks onderzocht ten aanzien van feminisme en multiculturalisme. Nadat de uitspraken in het analysekader zijn geplaatst en het label 'feminisme', 'multiculturalisme' of 'compromis' hebben gekregen kan geconcludeerd worden naar welke kant GroenLinks in dat specifieke debat of overleg trekt. Ook zal per case gekeken worden naar de interactie tussen GroenLinks en populistisch rechtse partijen, LPF en PVV. Als alle drie de cases behandeld zijn zal in de conclusie antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag. Tot slot zullen twee mogelijke verklaringen gegeven worden waarom GroenLinks op een bepaalde manier omgaat met de spanning tussen beide begrippen.

2. Theoretisch Kader

Feminisme en multiculturalisme zijn beide begrippen waar een groot aantal definities over te vinden is. Daarom zal in dit deel kort beschreven worden wat in dit onderzoek verstaan wordt onder de begrippen feminisme en multiculturalisme, dit wordt gedaan met behulp van Mansvelt Beck zijn concepten van *'Liberal culturalism'* en *'Framework Liberalism'*. Aan de hand hiervan wordt een analysekader opgesteld, welke gebruikt wordt voor het analyseren van de debatten.

2.1. Feminisme versus multiculturalisme

'Feminism is the radical notion that women are people' (Shear, 1986). Deze quote toont de kern van het feminisme, namelijk gelijke rechten voor mannen en vrouwen. Zoals Okin Moller beschreef is feminisme het idee dat vrouwen niet benadeeld of gediscrimineerd mogen worden vanwege hun geslacht en dat er erkend moet worden dat vrouwen gelijke kansen en rechten als mannen behoren te hebben (Okin Moller, 1998). Dit houdt meer in dan alleen het recht om te mogen stemmen of werken. Vrouwen horen gelijk betaald te krijgen voor hetzelfde werk en alle soorten werk te kunnen doen, niet alleen banen die klassiek als 'vrouwenwerk' gezien worden.

Naast de focus op vrouwen beschrijft het feminisme ook de autonomie van het individu (Anthias, 2002, p. 275). Autonomie wordt door Dworkin beschreven als de mogelijkheid van een persoon om zelf zijn of haar keuzes, ideeën en wensen te accepteren of aan te passen (Dworkin, 1988, p. 20). Autonomie in deze zin betekent dus ook keuzevrijheid van de vrouw. Dit houdt in dat vrouwen bijvoorbeeld vrij zijn om te bepalen of zij een zwangerschap willen beëindigen, maar ook vrij zijn een hoofddoek te dragen of niet. Om gelijk rechten en kansen te krijgen moeten vrouwen emanciperen. Dit betekent streven van een achtergestelde positie naar een gelijkwaardige positie in de samenleving. Dit kan slaan op vrouwenemancipatie waarbij vrouwen streven naar een gelijkwaardige positie, maar ook emancipatie van minderheden. Wanneer in dit onderzoek gesproken wordt over emancipatie zal het in dit onderzoek alleen gaan over vrouwenemancipatie of emancipatie van minderheden. Met minderheden wordt in dit onderzoek bedoeld culturele minderheden.

Vergelijkbaar met feminisme is ook multiculturalisme een concept dat tegen onderdrukking of discriminatie is, alleen gaat het hier om minderheden in plaats van vrouwen (Goene & Longman, 2005, p. 3). Multiculturalisme is in essentie respect voor de verschillende culturen

en minderheden die afwijken van de dominante cultuur in de samenleving (Goene & Longeman, 2005, p. 4.). Dit betekent dat die verschillende culturen de ruimte moeten krijgen om hun gebruiken uit te oefenen. Volgens Kukathas en Parekh zijn de universele mensenrechten op de westerse cultuur gebaseerd en dus eigenlijk niet universeel (Goene & Longeman, 2005, p. 4.). Multiculturalisme staat dus positief tegen pluraliteit in de samenleving. Om de minderheden te beschermen tegen de dominante groep, stellen sommige multiculturalisten, dat het goed is om te zorgen voor groepsrechten voor de minderheden (Anthias, 2002). Deze collectieve rechten beschermen dan de cultuur van de minderheidsgroep.

Een duidelijke spanning is observeerbaar tussen deze twee verschillende begrippen. Deze spanning is terug te voeren op twee dimensies. Op de eerste dimensie staat het collectief en het individu tegenover elkaar. Het multiculturalisme zet het collectief van de minderheden groep voor de individuen die in die groep horen. De collectieve groepsrechten die multiculturalisten voorstellen om de cultuur te beschermen kunnen gemakkelijk de individuele vrijheden van de vrouwen in deze groep schaden. Wanneer de cultuur verlangt dat vrouwen een hoofddoek dragen en dit beschermt wordt door groepsrechten kan een vrouw die wenst geen hoofddoek te dragen een gebrek aan keuzevrijheid ervaren. Het feminisme stelt het individu, de vrouw, voorop het collectief. Uit de definitie van autonomie zoals Dworkin die gaf, komt duidelijk naar voren dat individuen zelf moeten kunnen bepalen wat goed is zonder gebonden te zijn aan bijvoorbeeld de wensen van een cultuur (Dworkin, 1988, p. 20). Autonomie van het individu is een belangrijk concept in het feminisme zoals al is aangegeven. Op de tweede dimensie staat pluraliteit tegenover gelijkheid. In het multiculturalisme worden de verschillen van culturen als een verrijking van de samenleving gezien. De acceptatie van die veelheid van verschillende culturen botst daardoor met het gelijkheidsstreven van het feminisme. Deze tegenstelling ligt in een tweetal aannames, die ten grondslag liggen aan het feminisme en het multiculturalisme. Het feminisme gaat uit van de falsifieerbaarheid van tradities en gebruiken vergelijkbaar met Mansvelt Beck zijn theorie van het *liberal culturalism*. Net als Mansvelt Beck zijn theorie van het *framework liberalism* kan vanuit multiculturalistisch standpunt verdedigd worden dat sommige conflicten niet op te lossen zijn omdat deze van normatieve aard zijn (Mansvelt Beck, 2015, p. 35). De tweede aanname van beide begrippen heeft te maken met de universele mensenrechten en of deze rechten wel echt universeel zijn. Vanuit het feminisme gezien zijn de mensenrechten universeel. Iedere vrouw hoort waar dan ook, uit welke cultuur dan ook dezelfde rechten te hebben. Vanuit het multiculturalisme kan verdedigd worden dat de 'universele' mensenrechten een westers

concept zijn en daardoor juist niet op alle culturen toepasbaar zijn (Goene & Longeman, 2005, p. 4.). Deze verschillen zorgen ervoor dat er spanning ontstaat tussen de twee begrippen multiculturalisme en feminisme.

2.2. Analyse kader

Mansvelt Beck construeerde twee concepten namelijk '*liberal culturalism*' en '*framework liberalism*' waar feminisme en multiculturalisme ongeveer onder vallen. Een groot deel van de begrippen die Mansvelt Beck onder '*liberal culturalism*' schaaft, zijn ook voor het feminisme belangrijk. Veel van de begrippen die Mansvelt Beck onder het '*framework liberalism*' schaaft zijn bij het multiculturalisme belangrijk. Bij *liberal culturalism* is de autonomie van het individu van groot belang (Mansvelt Beck, 2015, p. 24). Iemand moet zelf vrij kunnen kiezen. Ook houdt dit concept in dat waarden falsifieerbaar zijn en dus aangepast kunnen worden (Mansvelt Beck, 2015, p. 26). *Framework liberalism* focust zich juist op '*conscience*' dit houdt in dat burgers kunnen participeren in de politiek zonder dat kun individuele waarden daaronder lijden (Mansvelt Beck, 2015, p. 32). Het gaat hier dus om de vrijheid te geloven wat iemand zelf wilt, cultuur speelt daarin een belangrijke rol. In tegenstelling tot het *liberal culturalism* gaat het *framework liberalism* er ook niet vanuit dat alle waarden falsifieerbaar zijn. Conflicten van normatieve aard zouden niet opgelost kunnen worden (Mansvelt Beck, 2015, p. 35). De concepten feminisme en multiculturalisme zijn hier grofweg in te delen. In het feminisme is zoals eerder gesteld autonomie van groot belang, dit is ook zo in het *liberal culturalism*. Pluraliteit van minderheden en dus multiculturalisme is eerder onder *framework liberalism* in te delen.

Deze concepten, het *framework liberalism* en het *liberal culturalism* vormen de basis voor het analysekader dat wordt gebruik om de debatten en standpunten van GroenLinks te analyseren. Aan de ene kant van het analysekader staat feminisme waaronder de uitspraken geplaatst worden die onder andere de keuzevrijheid van de vrouw aanhalen of de autonomie van het individu. Aan de andere kant staat het multiculturalisme. Uitspraken van GroenLinks die pleiten voor het verdedigen van de rechten van bepaalde cultuurgroepen of lovend spreken over de pluraliteit van de samenleving vallen hieronder.

Niet alle uitspraken van de debatten kunnen gecategoriseerd worden in ofwel de feministische ofwel de multiculturele kolom. Sommige uitspraken zullen een middenweg zoeken, een soort compromis. Dit betreffen uitspraken die niet eenduidig feministisch of multiculturalistisch zijn, maar waar gezocht wordt naar een manier om zowel de cultuur als vrouwenemancipatie samen te brengen.

Met uitspraken als: 'Ik zou zeggen liever gescheiden inburgeren dan niet inburgeren, want soms moet je daar een aantal stappen in zetten.'¹ van Ineke van Gent wordt namelijk geprobeerd een compromis tussen beide uitersten te zoeken. In de tabel zijn de begrippen die de concepten feminisme en multiculturalisme onderscheiden opgenomen. Deze begrippen vormen de kern van de conceptualisatie van het feminisme en multiculturalisme wat zojuist besproken is. Deze begrippen zullen worden gebruikt bij het analyseren van de drie debatten. Hieronder een weergave van het bovenbeschreven analysekader:

<i>Feminisme</i> <i>liberal culturalism</i>	<i>Compromis</i>	<i>Multiculturalisme</i> <i>framework liberalism</i>
- autonomie van individu (hieronder valt ook keuzevrijheid)	- Verenigen van feminisme en multiculturalisme	- vrijheid van cultuur/geloof (pluraliteit)
- emancipatie vrouw	- Oplossing voor de spanning	- emancipatie van minderheden
- gelijke rechten man en vrouw		- collectieve rechten minderheden groep
- economische zelfstandigheid		

Daarnaast zal de invloed van populistisch rechts bekeken worden. In de praktijk zijn dit LPF en PVV. Bij interactie tussen LPF of PVV en GroenLinks wordt gekeken of GroenLinks reageert op de inhoud van de standpunten van de andere partij of juist op de betrekking van LPF/PVV op de onderwerpen. Als er invloed van populistisch rechts is wordt vervolgens gekeken welk effect dit heeft op hoe GroenLinks omgaat met de spanning tussen het feminisme en het multiculturalisme en of dit overeenkomt met een van de verwachtingen die zijn gesteld in de inleiding.

---

¹ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 11

3. Case 1: Debat over religieuze uitingen van ambtenaren uit 2004

In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar het debat over religieuze uitingen van ambtenaren uit 2004. Dit debat vond plaats op 17 maart 2004 en was aangevraagd door de heer Eerdmans van de partij Lijst Pim Fortuyn (LPF). De heer Eerdmans vroeg dit debat aan naar aanleiding van eerdere vragen die de partij had gesteld over de kledingvoorschriften voor ambtenaren. Minister Korthals zou beleid gaan maken voor kledingvoorschriften in de rechtelijke organisatie ten opzichte van religieuze uitingen (volkskrant.nl, 16 maart 2004). Minister Donner, de opvolger van Minister Korthals en Minister Remkes stelde echter dat buiten de rechtelijke organisatie het niet nodig was om ambtenaren extra kledingcodes te geven (volkskrant.nl, 16 maart 2004). LPF vond dat dit wel nodig was om de scheiding van kerk en staat niet in het geding te brengen (volkskrant.nl, 16 maart 2004). Op dat moment zat de LPF niet in de coalitie. Het debat vond plaats tijdens Balkenende II dat regeerde van 2003 tot 2006 en bestond uit de samenwerking van VVD, CDA en D'66.

3.1. Overzicht debat

De heer Eerdmans begint het debat met de stelling dat religieuze symbolen bij ambtenaren de neutrale uitstraling van de overheid in het geding brengen.² Hier reageren verschillende partijen waar onder GroenLinks op. Zo stelt GroenLinks dat wanneer de handelingen van de ambtenaren neutraal zijn, de zichtbare religieuze uitingen van de ambtenaren niet van belang zijn.³ Er wordt door alle partijen vooral gehamerd op het wel of niet afschaffen van de hoofddoek in de publieke functies. Het debat evolueert in een discussie of de hoofddoek wel uit vrije wil wordt gedragen door de vrouw. Verschillende partijen waar onder de LPF, PvdA en D66 stellen dat zij tegen het gedwongen dragen van een hoofddoek zijn⁴.

In haar bijdrage aan het debat stelt mevrouw Azough van GroenLinks dat de discussie die gevoerd wordt een seksistische is.⁵ Er ligt volgens haar alleen nadruk op de vrouwelijke uiting van geloof, de hoofddoek. Samengevat brengt zij de volgende drie punten naar voren:

Als eerste de discriminatie die islamitische vrouwen ervaren op de arbeidsmarkt. Deze discriminatie wordt veroorzaakt door de hoofddoek die deze vrouwen dragen. Mevrouw Azough stelt dat deze vrouwen te maken hebben met een dubbele achterstand omdat ze in hun

---

² Handelingen II 2003/04, 59, p. 3880

³ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3881

⁴ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3884

⁵ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887

eigen omgeving en in de samenleving moeten emanciperen. Een verbod op de hoofddoek sluit deze vrouwen indirect uit van de arbeidsmarkt. Ze kunnen of hun cultuur en godsdienstvrijheid neerleggen of thuis 'achter het aanrecht' blijven. GroenLinks is hierdoor tegen het verbod op de hoofddoek in publieke functies⁶. Het tweede punt gaat over het gevaar van verbod op religieuze uitingen. Dit politiseert de hoofddoek. Mevrouw Azough noemt vervolgens voorbeelden uit de geschiedenis van situaties waarin hoofddoeken zijn gebruikt als symbool van strijd tegen cultuur. Ook stelt zij dat vrouwen hier vaak voor zijn gebruikt⁷. In haar derde punt stelt zij dat GroenLinks tegen het gedwongen dragen van een hoofddoek is. Maar, stelt zij, een verbod op de hoofddoek zal zorgen voor uitsluiting van de moslims. Verder stelt GroenLinks dat de partij geen problemen heeft met een hoofddoek zolang de ambtenaar in kwestie maar neutraal handelt⁸.

Na het betoog van mevrouw Azough discussiëren de heer Eerdmans en mevrouw Azough over officieren van justitie met een hoofddoek. GroenLinks stelt hier geen problemen mee te hebben. Vervolgens krijgt mevrouw Huizinga-Heringa (ChristenUnie) haar spreektijd. Zij en de heer Eerdmans discussiëren over de vraag of volledig uitsluiten van religie in publieke functies wel of niet de grondrechten aantast. In haar betoog stelt mevrouw Vergeer (SP) dat haar fractie tegen het gedwongen dragen, maar ook gedwongen niet dragen van de hoofddoek is.⁹ Na mevrouw Vergeer krijgt de heer Van der Ham (D66) als laatst zijn spreektijd. Hij geeft aan dat emanciperen met een hoofddoek ook mogelijk is, maar zegt het niet nodig te vinden dat de overheid de hoofddoek gaat faciliteren.¹⁰

De ministers reageren nu op de commissieleden. Ministers Remkes en De Graaf geven beide aan dat kledingcodes niet nodig zijn zolang er geen grondrechten geschonden worden. Ook geven beide ministers aan dat er verschillende redenen voor moslima's zijn waarom zij hoofddoeken dragen.¹¹ Hier stemt minister Verdonk mee in en verwijst naar de uitkomst van de Commissie Blok voor verdere discussie over de hoofddoek. Mevrouw Azough vraagt minister Verdonk hoe de overheid onderscheid gaat maken in de verschillende redenen waarom een vrouw een hoofddoek draagt. Minister Verdonk geeft de suggestie om met allochtone vrouwen om de tafel te gaan zitten om het hier verder over te hebben. Mevrouw Azough concludeert dat er volgens de overheid dus verschillende categorieën

---

⁶ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887-3888

⁷ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887-3888

⁸ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887-3888

⁹ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3889

¹⁰ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3890

¹¹ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3890-3892

hoofddoekdragers zijn.¹² Er wordt vervolgens gesproken over de veilige hoofddoek in het gevangeniswezen. Mevrouw Azough vraagt hoeveel vrouwen in aanmerking komen voor deze veilige hoofddoek, omdat zij zelf dacht dat het er niet veel waren.¹³ Hierna sluit de voorzitter de eerste termijn af en geeft aan dat alleen de heer Eerdmans een tweede termijn wil om een motie in te dienen. Hiernaar sluit de voorzitter het debat.¹⁴

Positie partijen ten opzichte van een volledig verbod op de hoofddoek in publieke functies (ambtenaren buiten de rechterlijke organisatie):

LPF	PvdA	D66	GroenLinks	VVD	CDA	SGP	ChristenUnie	SP
voor	tegen	tegen	tegen	tegen	tegen	tegen	tegen	tegen

3.2. Categorisering standpunten GroenLinks

In het betoog van mevrouw Azough kwamen drie punten duidelijk naar voren:

1. De invloed van een verbod op de hoofddoek op de positie van de moslima's in de arbeidsmarkt;
2. De politisering van de hoofddoek;
3. De keuzevrijheid van de vrouw om wel of niet een hoofddoek te dragen.

3.2.1. De invloed van het verbod op hoofddoek voor moslima's op de arbeidsmarkt

Mevrouw Azough stelde, dat moslima's discriminatie ondervinden op de arbeidsmarkt door het dragen van een hoofddoek. Dit zorgt ervoor dat hun economische zelfstandigheid in gevaar komt.

*'Niets is zo wezenlijk voor emancipatie van vrouwen als arbeid: eigen inkomen, economische zelfstandigheid en sociale onafhankelijkheid.'*¹⁵

De focus op de economische zelfstandigheid zou gezien kunnen worden als een feministische uitspraak. Het ligt immers in lijn met het standpunt dat GroenLinks heeft als het gaat om feminisme. Namelijk dat vrouwen zelf economisch zelfstandig moeten zijn. Maar dit is niet het punt dat mevrouw Azough wil maken. Over vrouwen met een hoofddoek zegt zij:

¹² Handelingen II 2003/04, 59, p. 3893

¹³ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3894

¹⁴ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3895

¹⁵ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887

*'Juist deze vrouwen hebben te maken met een dubbele achterstand: zij moeten in eigen kring emanciperen, maar ook daarbuiten in de Nederlandse samenleving.'*¹⁶

Dit suggereert de dubbelzinnigheid van een eventueel verbod op de hoofddoek in publieke functies. Als mevrouw Azough alleen vanuit het feministische standpunt had geredeneerd, dan had zij met haar fractie simpelweg voor het verbod van de hoofddoek in publieke functies kunnen stemmen. Maar het culturele aspect, namelijk de vrijheid van godsdienstuiting wordt ook door haar meegenomen in haar besluit tegen een verbod te zijn. Een hoofddoek zou geen reden moeten zijn om geweigerd te worden op de arbeidsmarkt. Verder zorgt een verbod op de hoofddoek in openbare functies voor een verdere uitsluiting de moslima's. *'Ofwel zij leggen de hoofddoek af en daarmee hun beleving van hun godsdienstvrijheid, ofwel zij worden gedwongen de gang naar huis en naar het aanrecht te maken.'*¹⁷

In deze uitspraak is het 'compromis' standpunt terug te zien. Aan de ene kant staat GroenLinks voor het dragen van een hoofddoek en de vrijheid om uiting te geven aan godsdienst. Aan de andere kant staat GroenLinks ook voor de emancipatie, van in dit geval moslima's, die bemoeilijkt zal worden door het verbod op de hoofddoek. Vanuit dit perspectief wordt de vrijheid van het dragen van een hoofddoek gebruikt om moslima's de mogelijkheid te geven om te emanciperen. Er kan gesteld worden dat het standpunt van GroenLinks tegen het verbod van de hoofddoek in publieke functies vanuit meerdere invalshoeken bekeken kan worden. Dit maakt het een 'compromis' standpunt.

3.2.2. Politisering hoofddoek

Het tweede punt dat mevrouw Azough benoemt, is dat de hoofddoek in de geschiedenis vaak is gebruikt als een symbool van de strijd tussen geloof en cultuur. Dit geldt ook voor vrouwen. *'Het grote gevaar van een eventueel verbod op religieuze uitingen, ofwel het hoofddoekje, want daar hebben wij het uiteindelijk over, is de politisering van het hoofddoekje'*¹⁸. Aan deze uitspraak ligt de vrijheid van godsdienst ten grondslag. De overheid hoort geen politiek standpunt te maken van het dragen van een hoofddoek. Vrijheid van godsdienst is een grondrecht, het dragen van een hoofddoek als uiting van een godsdienst of bepaalde cultuur valt hieronder. Omdat deze uitspraak de vrijheid van godsdienst verdedigt, is deze uitspraak van multiculturele aard.

---

¹⁶ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887

¹⁷ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887

¹⁸ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3887

3.2.3. Keuzevrijheid

Het laatste standpunt dat mevrouw Azough namens GroenLinks in haar betoog inneemt, is dat een vrouw zelf moet kunnen bepalen of zij wel of geen hoofddoek draagt. *'In hoeverre worden vrouwen onder sociale druk in eigen kring gedwongen om hem te dragen?'*¹⁹

Dit is een duidelijk feministisch standpunt, het gaat GroenLinks immers om de keuzevrijheid van de vrouw. Zij moet zelf kunnen bepalen of zij een hoofddoek draagt. Zij stelt echter wel dat een verbod op de hoofddoek deze keuze ook weer wegneemt. Mevrouw Azough vraagt zich daarnaast af wat de invloed van een verbod op de hoofddoek zal zijn op de 'Fatima Modaal', de gewone moslima. Een verbod op het dragen van de hoofddoek neemt de keuzevrijheid van de vrouw weg en zou een obstakel vormen voor vrouwen. Zij zouden, door het verbod, indirect als een soort buitenstaanders van de samenleving gezien worden. Dit wil GroenLinks voorkomen.

GroenLinks reageert ook op minister Verdonk met de vraag of de overheid het met GroenLinks eens is dat er verschillende categorieën hoofddoek dragers zijn, *'Ik ben het wel met de minister eens dat er verschillende redenen zijn waarom vrouwen een hoofddoek gaan dragen.'*²⁰

GroenLinks stelt dus dat er verschillende redenen zijn voor het dragen van een hoofddoek. Aan deze uitspraak ligt keuzevrijheid ten grondslag. Zoals eerder in het debat is aangegeven kan de hoofddoek een vorm van identiteitsuiting of modesymbool zijn of gedragen moeten worden onder dwang. In de eerste twee gevallen is er sprake van de eigen keuze van de vrouw. In het derde voorbeeld is er een gebrek aan keuzevrijheid. Omdat de onderliggende gedachte van deze uitspraak gebaseerd is op het hebben van wel of geen keuzevrijheid door de vrouw zelf kan deze uitspraak ook gekwalificeerd worden als feministisch.

3.3. Uitkomst analyse

In dit debat waar het belangrijkste onderwerp was of de partij voor of tegen het verbod van het dragen van de hoofddoek in de publieke functies was, heeft GroenLinks hier een duidelijk standpunt over in genomen. De partij is tegen. Het standpunt is gecategoriseerd als een compromis, omdat zowel het multiculturele aspect, het dragen van de hoofddoek, als het

---

¹⁹ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3888

²⁰ Handelingen II 2003/04, 59, p. 3893

feministische aspect, de emancipatie van de vrouw, naar voren kwamen. GroenLinks probeerde het multiculturalisme en het feminisme op deze manier met elkaar te verenigen. Dit is het belangrijkste standpunt dat in het debat is ingenomen. Daarnaast is een aantal andere uitspraken gedaan, waarvan er één het multiculturele aspect van de hoofddoek verdedigde en twee uitspraken als feministisch zijn gecategoriseerd. Er kan gesteld worden dat in dit debat het doel van GroenLinks was om een compromis te maken tussen het feminisme en het multiculturalisme door de dubbelzinnigheid van een verbod op de hoofddoek in publieke functies aan de kaak te stellen.

Daarnaast zijn er twee interacties tussen GroenLinks en LPF geweest in dit debat. De eerste reactie van GroenLinks op LPF is dat, net als de affiniteit met een politieke partij, ook de religie van een ambtenaar niet uitmaakt zolang dit zijn of haar neutraliteit niet aantast. Deze reactie heeft geen invloed op de positionering van GroenLinks. De partij probeert niet haar standpunt nog aan te passen om duidelijker voor ofwel feminisme ofwel multiculturalisme te kiezen. De tweede interactie tussen beide partijen laat duidelijker zien dat GroenLinks reageert op de afkeuring van de Islam door de LPF. GroenLinks reageert op de LPF door te stellen dat zij het er niet mee eens zijn dat het dragen van een hoofddoek iemand meteen niet neutraal maakt. De Islam wordt hier indirect verdedigd. In dit debat is nog geen directe invloed van de LPF op de standpunten van GroenLinks te zien, maar verdediging van de Islam tegenover populistisch rechts, hier LPF, is wel zichtbaar.

4. Case 2: Deltaplan inburgering uit 2009

In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar het algemene overleg van de commissie voor Wonen, Wijken en Integratie over het Deltaplan inburgering uit 2009. Er werd in dit overleg gesproken over de gelijkheid van man en vrouw in relatie tot integratie. Het debat vond plaats op 15 juli 2009 tijdens het kabinet Balkenende IV dat regeerde van 2007 tot 2010 en bestond uit een coalitie van CDA, PvdA en ChristenUnie. Tijdens de regeerperiode van dit kabinet ontstaat de economische crisis van 2008 (parlement.com, z.d.). Als gevolg hiervan is een groot deel van het beleid dat door dit kabinet gemaakt wordt van economische aard en gefocust op het stimuleren van de economie (parlement.com, z.d.). Dit overleg vindt plaats naar aanleiding van meerdere brieven van de minister van Wonen, Wijken en Integratie over gescheiden inburgeringcursussen uit april en juni 2009 en meerdere schriftelijke vragen van leden van de commissie. De heer De Krom en de heer Fritsma stelden beide schriftelijke vragen over gescheiden zitplaatsen voor mannen en vrouwen in een theater in Den Haag²¹.

4.1. Overzicht algemeen overleg

Het overleg wordt geopend door de voorzitter. De heer Fritsma (PVV) krijgt als eerst spreektijd. Hij stelt dat zijn fractie tegen de islamisering van de Nederlandse samenleving is omdat de islam niet gelooft in de gelijkheid van man en vrouw, hij is dan ook tegen gescheiden inburgeringcursussen.²² De heer Krom (VVD) en de heer Fritsma discussiëren vervolgens of de islam wel of geen godsdienst is. De heer Dibi (GroenLinks) reageert op de uitspraken van de PVV en stelt dat een waanbeeld geschetst wordt met 'onjuiste informatie'.²³ Mevrouw Karabulut (SP) reageert op de PVV en wijst erop dat het in dit debat over seksegelijkheid gaat, niet over de islam.

De heer Van der Ham (D66) spreekt in zijn betoog uit dat zijn fractie principieel tegen het gescheiden inburgeren van mannen en vrouwen is.²⁴ Hij vraagt om cijfers waaruit blijkt dat er bij gescheiden klassen meer vrouwen komen. Na D66 krijgt mevrouw Van Toorenburg (CDA) het woord. De CDA-fractie spreekt uit tegen het financieren en stimuleren van gescheiden inburgeringcursussen te zijn.²⁵ Hierop PVV reageert dat CDA in een eerder debat aangaf niet

---

²¹ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 1

²² Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 2

²³ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 4

²⁴ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 6-7

²⁵ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 7-8

principiële tegen te zijn. Het CDA verwerpt dit. Mevrouw Karabulut krijgt het woord. In haar betoog spreekt mevrouw Kalabulut duidelijk verontwaardigd over de genoemde voorbeelden van gescheiden loketten en zitplaatsen in een aantal gemeenten. Ze stelt dat haar fractie hierop tegen is, zeker als dit door de overheid gefinancierd wordt.²⁶

De volgende spreker is de heer Dibi. De heer Dibi stelt dat hij gelooft dat er een secularisering in plaats van islamisering gaande is in de Nederlandse samenleving. Ook geeft hij aan in tweestrijd te zijn over de gescheiden inburgering. Principieel is hij tegen de gescheiden klassen, in eerste instantie wilde hij voor een verbod op deze gescheiden cursussen pleiten. Pragmatisch gezien stelt hij echter voor de gescheiden cursussen te zijn. Hij noemt het als een middel om meer vrouwen in de klassen te krijgen waar zij de normen en waarden van gelijkheid en emancipatie aangeleerd zullen krijgen. Volgens hem, kost emanciperen tijd en moeten deze vrouwen dan ook de kans krijgen om te emanciperen.²⁷

D66 reageert hierop. De D66-fractie deelt het standpunt van GroenLinks indien er bewijzen zijn dat er bij gescheiden klassen meer vrouwen komen opdagen. Indien dit niet zo blijkt te zijn is D66 tegen de gescheiden cursussen.²⁸ GroenLinks wil ook bewijzen zien.

De PVV reageert op GroenLinks door te zeggen dat er wel degelijk islamisering in de samenleving is. Waarop de heer Dibi antwoordt:

*'Ik stel heel nuchter vast dat ik de heer Fritsma en dus de PVV-fractie alleen over vrouwenonderdrukking en homofobie hoor spreken als het gaat om het aanwakkeren van islamofobie, dus als het er om gaat weer eens tegen de islam te ageren.'*²⁹

Ook geeft de heer Dibi aan dat er zeker moslims zijn die de gelijkheid van man en vrouw niet respecteren en benadrukt hij het punt dat aparte klassen voor vrouwenemancipatie zouden kunnen zorgen.

De heer Krom (VVD) komt aan het woord. De VVD-fractie is tegen het gescheiden behandelen van man en vrouw is ook als dit op basis van cultuur gebeurt.³⁰ In het betoog van de heer Dijsselbloem (PvdA) wordt de inhoud van de brief van de minister nauwkeuriger besproken. Aan de hand van deze analyse stelt de PvdA-fractie voor aparte klassen te zijn als het gaat om voortrajecten.³¹ De heer Krom reageert op het betoog van de heer Dijsselbloem en er volgt een discussie over de vraag welk van de standpunten dogmatisch is. Hierna

---

²⁶ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 10-11

²⁷ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 11-12

²⁸ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 12

²⁹ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 12

³⁰ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 15-16

³¹ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 16-17

discussiëren SP, PvdA en D66 met elkaar over de verplichting van inburgeringscursussen. Minister van der Laan komt aan het woord en gaat in op de verschillende vragen die de commissieleden stelden en deelt de pragmatische gedachte van GroenLinks over de cursussen. Een aantal partijen waaronder D66, CDA en VVD reageren op de minister met nieuwe vragen. Bijvoorbeeld over de gescheiden voorstellingen in het Haagse theater Pierrot waarop de minister weer reageert.³²

In de tweede termijn krijgen de partijen kort het woord. De heer Dibi zegt te hopen dat de gescheiden cursussen zo min mogelijk nodig zijn maar bedrukt dat als ze nodig zijn hij hoopt dat ze tot emancipatie leiden.³³ De laatste discussies volgen tussen de minister en alle partijen behalve GroenLinks. Hierna sluit de voorzitter de vergadering.

Positie van partijen ten opzichte van gescheiden inburgeringscursussen:

GroenLinks	PvdA	PVV	D66	SP	VVD	CDA
voor (tenzij niet nodig)	tegen (als overheid betaalt) Voor (bij voortrajecten)	tegen	tegen (tenzij meer vrouwen)	tegen	tegen	tegen

4.2. Categorisering standpunt GroenLinks

GroenLinks heeft een duidelijk standpunt ten aanzien van de gescheiden inburgeringscursussen. In zijn betoog stelt de heer Dibi principieel tegen de gescheiden inburgeringscursussen te zijn. Voor hem zijn mannen en vrouwen gelijk en dienen zij ook zo behandeld te worden. *'Ik dacht dat, omdat iedereen volgens mij gelijkwaardig is.'*³⁴

Dit principiële standpunt kan in het analysekader duidelijk onder de noemer 'gelijkheid voor man en vrouw' geschaard worden. Dit is dus een feministisch standpunt. Maar dit is niet het standpunt dat GroenLinks in dit debat inneemt. Het pragmatische standpunt dat de heer Dibi vervolgens verdedigt, is lastiger te categoriseren.

³² Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 20-27

³³ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 29

³⁴ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 11

'Op andere momenten dacht ik dat het beter was om een vrouw in de klas te hebben dan dat zij thuis blijft'.³⁵

'Ik doe dat en heb liever dat wij die vrouwen op pragmatische wijze uit hun isolement halen en dat wij hen kennis laten maken met onze principes dan dat ik een principieel standpunt inneem zonder verder na te gaan wat er gebeurt.'³⁶

Deze uitspraken bevatten het standpunt dat de heer Dibi en dus de GroenLinks-fractie in dit debat inneemt. Op zichzelf staand lijkt de eerste uitspraak multicultureel te zijn. Er wordt immers gepleit voor gescheiden inburgering en dus de acceptatie dat mannen en vrouwen gescheiden behandeld moeten worden. Uit de context blijkt echter dat het belang van emancipatie de drijvende factor is achter het accepteren van de gescheiden cursussen. Dit komt naar voren in het tweede citaat. Door het multiculturele aspect van gescheidenheid te accepteren wil GroenLinks vrouwenemancipatie bereiken. Er wordt hier duidelijk geprobeerd het feminisme en het multiculturalisme samen te brengen. Dit standpunt is daarom een compromis standpunt.

4.3. Uitkomst analyse

In dit debat spreekt GroenLinks zich duidelijk uit over het belangrijkste onderwerp, de gescheiden inburgeringcursussen. Er is sprake van een conflict tussen het principiële standpunt en het pragmatische standpunt. Het principiële standpunt is gecategoriseerd als gelijkheid voor man en vrouw en is daarmee feministisch. Het pragmatische standpunt probeert het feminisme en het multiculturalisme samen te brengen door het multiculturele aspect, de gescheidenheid, te accepteren wordt vrouwenemancipatie eventueel bereikt. Op deze manier probeert GroenLinks een middenweg te vinden en de spanning die dit onderwerp met zich meebrengt gedeeltelijk op te lossen. Dit gaat echter ten kosten van het feministische principe van 'gelijkheid van man en vrouw'. Dit compromis geeft daarom geen definitieve oplossing voor de spanning, maar brengt beide begrippen wel nader tot elkaar.

Naast de hoofddiscussie die in dit debat gaande is, is er ook veel interactie tussen GroenLinks en de PVV. Op twee momenten in het debat is er interactie tussen deze partijen. Opvallend is dat de heer Dibi zich negatief uitlaat over de uitspraken van de PVV over het onderwerp van vrouwenonderdrukking en emancipatie. Wanneer de PVV vrouwenemancipatie wil stimuleren zou dit juist iets moeten zijn waar GroenLinks positief op reageert, GroenLinks is immers ook

---

³⁵ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 11

³⁶ Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65, p. 12

voor vrouwenemancipatie. Het probleem ligt echter niet zo zeer op de inhoud van het standpunt van de PVV maar meer op de betrekking op dit onderwerp. GroenLinks stelt dat de PVV alleen voor vrouwen opkomt als dit in relatie tot de Islam is en dus wanneer het de PVV gunstig uitkomt. Het gaat bij deze interacties dus niet om inburgering maar om de Islam. Wanneer de PVV dan impliceert dat GroenLinks de vrouwenemancipatie tegenhoudt of afremt door de gescheiden inburgering goed te keuren wijst de PVV precies op de spanning tussen het feminisme en het multiculturalisme. Doordat de PVV duidelijk een kant kiest, voor vrouwenemancipatie brengt dit de profilering van GroenLinks in gevaar. De PVV neemt de rol van partij over die opkomt voor een klassiek GroenLinks standpunt, de vrouwenemancipatie. Hier is daarom ook sprake van invloed op het standpunt van GroenLinks. In de discussie over de gescheiden inburgering wordt de noodzaak van de gescheidenheid verdedigd door te stellen dat dit juist positief is voor de vrouwenemancipatie. Hierdoor kan de partij het multiculturalisme en feminisme verenigen en op hetzelfde moment reageren op de kritiek van de PVV door te stellen dat de gescheidenheid juist de vrouwenemancipatie kan bevorderen.

5. Case 3: Emancipatiebeleid uit 2011

In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar het algemeen overleg van de commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de commissie voor Binnenlandse Zaken en de commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid over het Emancipatiebeleid uit 2011. Er werd in dit overleg gesproken over de gelijkheid van man en vrouw. Het overleg vond plaats op 13 juli 2011 tijdens de regeerperiode van kabinet Rutte I dat bestond uit de coalitie van VVD en CDA met gedoogsteun van de PVV, zonder meerderheid in de Eerste Kamer (parlement.com, z.d.). Als gevolg van de economische crisis was dit kabinet voornamelijk bezig met het terugdringen van het begrotingstekort (parlement.com, z.d.). De Eurocrisis zorgde voor intensieve besprekingen tussen de EU-landen waar premier Rutte meer betrokken was. Een ander belangrijk punt voor dit kabinet was het terugdringen van asielaanvragen (parlement.com, z.d.). Uiteindelijk viel het kabinet toen de besprekingen over het begrotingstekort in het Catshuis overleg spaak liepen.

5.1. Overzicht debat

De voorzitter opent het overleg. Mevrouw Hennis-Plasschaert (VVD) komt als eerst aan het woord en vraagt de minister om meer meetbaarheid. Ze stelt voor een kort werkprogramma uit te brengen waarin de voortgang van het emancipatiebeleid bijgehouden kan worden.³⁷ Mevrouw van Gent (GroenLinks) reageert en vraagt op welke termijn dit gerealiseerd moet worden. VVD vindt binnen dat jaar. Mevrouw Dijkstra (D66) en VVD spreken over problemen rondom weigerambtenaren, discriminatie van transgenders en studerende moeders.³⁸ Mevrouw Van Toornburg (CDA) valt hen bij als het gaat over homo's die bloed moeten kunnen doneren. D66 en CDA zijn het hierover eens.³⁹ De heer Van Klaveren (PVV) snijdt een nieuw punt aan. Volgens de PVV fractie is een groeiende blokkade voor emancipatie de Islam. De Islam staat volgens de fractie emancipatie van vrouwen en homo's in de weg.⁴⁰ GroenLinks vraagt of de PVV het eens is dat op alle scholen de voorlichting beter moet. PVV reageert dat dit niet alleen bij de scholen moet komen te liggen, maar dat de overheid ook een belangrijke rol heeft. CDA mengt zich in de discussie en stelt dat de moslims niet het enige probleem zijn. CDA wil zich ervoor behoeden

---

³⁷ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 3

³⁸ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 3-5

³⁹ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 6-7

⁴⁰ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 7-8

dat de discussie geen afkraken van moslims wordt. PVV reageert dat het gaat om de Islam niet om moslims. GroenLinks reageert op het betoog van de PVV. GroenLinks vraagt de PVV welke maatregelen buiten 'sluit de grenzen' de partij wil nemen om de emancipatie te verbeteren. PVV stelt dat GroenLinks bijdraagt aan discriminatie door gescheiden te laten inburgeren. GroenLinks stelt dat gescheiden inburgeren beter is dan niet inburgeren.⁴¹ Mevrouw Smits (SP) mengt zich in de discussie en kaart het belang van economische onafhankelijkheid van vrouwen aan. Of vrouwen economisch afhankelijk zijn of niet daar verschillen PVV en SP van mening met elkaar. In het betoog van mevrouw Smits stelt zij dat de regering beleid maakt dat elkaar tegenwerkt door aan de ene kant ambtenaren de kans te geven geen homohuwelijken te hoeven voltrekken en aan de andere kant tegen discriminatie te

zijn.

42

Vervolgens begint mevrouw van Gent met haar betoog. Zij stelt dat in de brief staat er gelijkheid voor de wet moet zijn tussen mannen en vrouwen en homo's en hetero's en dat er respect moet zijn voor andersdenkenden. Ze geeft aan dat hier een probleem ligt. Ze stelt dat respect voor andersdenkenden geen andere mensen mag schaden. Ook gaat zij in op de economische zelfstandigheid van vrouwen. Dit moet beter. Ook na de al getroffen maatregelen zijn er nog teveel vrouwen die na een echtscheiding in de problemen komen. GroenLinks is ook van mening dat weigerambtenaren onacceptabel zijn.⁴³ VVD stelt een bondgenoot te zijn van GroenLinks op het gebied van lesbisch ouderschap. GroenLinks stelt net als VVD een werkprogramma met concrete voortgang te verwachten in hetzelfde jaar. De heer Marcouch (PvdA) begint zijn betoog en stelt dat de overheid bijdraagt aan de discriminatie van homo's door het toestaan van weigerambtenaren.⁴⁴ Hierover discussiëren de SGP en PvdA. PvdA maakt het betoog af en stelt hierin dat de voorlichting op scholen verbeterd moet worden. Over de mate van overheidsingrijpen op problemen van scholen met betrekking tot deze voorlichtingszaken discussiëren PvdA en CDA. GroenLinks geeft aan dat een emancipatiecheck handig is om de voortgang te kunnen bijhouden en vraagt de heer Marcouch wat de PvdA hiervan vindt. De SGP stelt in het betoog dat mensen niet opgelegd kan worden om voor het homohuwelijk te zijn.⁴⁵ GroenLinks stemt hiermee in maar benadrukt dat de mogelijkheid tot een homohuwelijk wel aanwezig moet zijn. PvdA haakt in op de discussie en begint een gesprek met SGP of het homo zijn een keuze is. GroenLinks en

---

⁴¹ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 8-11

⁴² Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 12-13

⁴³ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 14-15

⁴⁴ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 17

⁴⁵ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 19-20

CDA spreken over de emancipatiecheck die GroenLinks voorstelde. GroenLinks vraagt hoe de voorlichting op scholen verbeterd moet worden want dit gaat niet vanzelf.⁴⁶ Over dit onderwerp praat ook PvdA mee en is tevens het einde van de eerste termijn. Minister van Bijsterveldt-Vliegenhart bedankt alle leden voor de bijdragen en stelt dat er vanuit de samenleving een grote inzet is om meer te emanciperen. GroenLinks vraagt de minister te denken over de emancipatiechecks. Ook VVD vraagt om een voortgangsrapport. Ook vraagt GroenLinks waarom weigerambtenaren nog worden toegestaan.⁴⁷ Over deze vraag discussiëren de minister en PvdA. Er worden nog een aantal vragen aan de minister gesteld en daarna sluit de voorzitter het overleg.

5.2. Categorisering standpunten GroenLinks

In dit overleg is gesproken over een groot aantal zaken, die te maken hebben met emancipatie. GroenLinks had een aantal standpunten waarbij moet worden stilgestaan.

Ten eerste stelde PVV dat GroenLinks meewerkt aan de ongelijkheid van man en vrouw door gescheiden inburgering in Utrecht toe te staan. Hierop reageerde mevrouw van Gent *'Ik zou zeggen liever gescheiden inburgeren dan niet inburgeren, want soms moet je daar een aantal stappen in zetten.'*⁴⁸

Dit standpunt is consistent met het standpunt dat GroenLinks ook in 2009 innam toen werd gesproken over inburgering. Dit standpunt wordt in dit onderzoek als 'compromis' gecategoriseerd. Het tolereert de wens van gescheidenheid van de sekse die voortkomt in sommige culturen, om uiteindelijk te zorgen voor emancipatie van de vrouw. Een tweede standpunt dat GroenLinks inneemt in ditzelfde debat lijkt hier haaks op te staan. In haar betoog doet mevrouw van Gent de volgende twee uitspraken: *'Dan is de vraag of we ons terughoudend gaan opstellen om iedereen tevreden te stellen of gaan we samen de strijd aan.'*⁴⁹

*'Respect voor andersdenkende is mooi maar als mensen daar de dupe van worden dan heeft dat niets meer met respect en tolerantie te maken.'*⁵⁰

---

⁴⁶ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 24-26

⁴⁷ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 29

⁴⁸ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 11

⁴⁹ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 14

⁵⁰ Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158, p. 14

GroenLinks spreekt zich hier niet expliciet uit tegen het islamitische geloof of multiculturalisme, maar tegen andersdenkenden. Onder 'andersdenkenden' valt een wijd scala aan groepen en mevrouw Van Gent vraagt zich ook af wat er precies onder valt. Door het doen van deze uitspraak spreekt GroenLinks zich uit tegen bepaalde normen en waarden van andere culturen en geloven die vrouwen- en homorechten niet als vanzelfsprekend zien. Indirect spreek GroenLinks zich hier uit voor het feminisme ten koste van het multiculturalisme.

5.3. Uitkomst analyse

In dit debat over het emancipatiebeleid, gebeurt iets opvallends. Aan de ene kant stelt GroenLinks een voorstander te zijn van de gescheiden inburgeringcursussen, een standpunt dat als compromis is gecategoriseerd. Aan de andere kant spreekt mevrouw Van Gent uit dat mensen niet de dupe mogen worden van respect voor andersdenkenden. Deze laatste uitspraak waarin GroenLinks zich impliciet uitspreekt tegen het multiculturalisme, is als feministisch gecategoriseerd. Er wordt hier afgestapt van het proberen van maken van een compromis tussen het feminisme en het multiculturalisme dat GroenLinks in de voorgaande debatten steeds deed. Een ander standpunt dat GroenLinks in dit debat inneemt is dat de partij tegen het toestaan van weigerambtenaren is, zelfs als dit is vanwege gewetensbezwaren, iets dat vooral vanuit het geloof voortkomen. Hier wordt niet expliciet een bepaalde cultuur of een bepaald geloof genoemd. Echter, het feit dat de rechten van vrouwen en homoseksuelen op deze manier verdedigd worden, suggereert wel een verschuiving van focus van de partij. Er ligt een nadruk op autonomie van het individu in plaats van collectieve rechten voor minderheden, of andersdenkenden.

Deze verschuiving van een meer feministisch standpunt kan op meerdere manieren verklaard worden. Ten eerste stelde Mansvelt beek in zijn onderzoek dat het *liberal culturalism* in het Nederlandse parlement meer wordt vertegenwoordigd dan het *framework liberalism* (Mansvelt Beck, 2015, pp. 250-251). Er is steeds minder tolerantie voor andersdenkenden in het gehele publieke debat. Andersdenkenden, hiermee wordt bedoeld ideeën die afwijken van de 'westerse' manier van denken, krijgen minder positieve aandacht in de media. Vooral in de laatste jaren geldt dit zeker voor de Islam. Dit kan effect hebben op GroenLinks waardoor de partij een meer feministisch standpunt is gaan innemen koste van het multiculturalisme. Een tweede verklaring ligt bij het populistisch rechts. De dalende tolerantie voor andersdenkenden kan mede veroorzaakt zijn door PVV, de partij is snel groot geworden en profileert zich vooral als anti-islam partij. Ook in dit debat wijst de PVV GroenLinks op de hypocriete

positie van de partij. Dit heeft de partij in eerdere debatten ook al gedaan. Door deze constante tegenkracht van de PVV kan GroenLinks van standpunt zijn gaan veranderen, zodat er nu meer nadruk op het feministische standpunt ten koste van het multiculturalisme is.

6. Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar drie debatten en zijn de standpunten die GroenLinks innam en de uitspraken die GroenLinks deed per debat gecategoriseerd. Ieder standpunt en elke uitspraak kon het label 'feminisme', 'multiculturalisme' of 'compromis' krijgen aan de hand van het theoretische kader dat is opgesteld.

In het eerste debat uit 2004 werd gesproken over religieuze uitingen van ambtenaren. GroenLinks nam hier een compromis standpunt in. Er werd door GroenLinks gepleit tegen een verbod op de hoofddoek in publieke functies omdat dit in de praktijk zou betekenen dat vrouwen gedwongen werden te kiezen tussen toetreden tot de arbeidsmarkt of niet werken in deze functies. Het multiculturele aspect van het dragen van een hoofddoek door een vrouw werd geaccepteerd om emancipatie van diezelfde vrouwen te kunnen bewerkstelligen. Twee andere standpunten werden ingenomen, waarvan één feministisch en een multiculturalistisch. Het belangrijkste was echter dat GroenLinks vooral probeerde beide concepten bij elkaar te brengen.

In het tweede debat werd gesproken over het wel of niet toestaan van gescheiden inburgering. Ook hier nam GroenLinks een compromis standpunt in. Door gescheiden inburgering toe te laten zouden meer vrouwen komen en zo de kans krijgen te emanciperen. Ook hier wordt het culturele aspect van gescheidenheid van man en vrouw, geaccepteerd om emancipatie van de vrouwen te bereiken.

In het derde debat komt het gescheiden inburgeren van man en vrouw nog kort terug. Ook hier, in 2011, twee jaar na het debat over gescheiden inburgeren, houdt GroenLinks zich vast aan het pragmatische standpunt van 'liever gescheiden dan niet inburgeren'. Daarna vond er een verschuiving plaats naar een meer feministisch standpunt. GroenLinks verdedigde individuen ten op zichten van andersdenkenden, dit standpunt is als feministisch gecategoriseerd.

Nu de belangrijkste standpunten kort zijn herhaald kan er antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag: *Hoe gaat GroenLinks om met de spanning tussen feminisme en multiculturalisme in Nederlandse parlementaire debatten in de periode 2002 tot 2012?* Vooral in de eerste twee debatten probeert GroenLinks een compromis te maken tussen het feminisme en multiculturalisme. De partij probeert door middel van het combineren van

elementen uit het feminisme en het multiculturalisme deze tegenstrijdige begrippen te verenigen. Opvallend hier is dat in beide debatten het multiculturalistische aspect wordt geaccepteerd om tot emancipatie van de vrouw te komen. Het multiculturalisme wordt als het ware gezien als een middel tot het doel van vrouwenemancipatie. Dit compromis standpunt is de manier hoe GroenLinks in de eerste twee debatten hoofdzakelijk met de spanning omgaat. Dit proberen te verenigen van het multiculturalisme en feminisme ging wel ten koste van bepaalde kernwaarden van het feminisme, de keuzevrijheid en de gelijkwaardigheid van man en vrouw. In het derde debat werd direct een feministisch standpunt ingenomen ten koste van het multiculturalisme. Dit wijkt af van de eerste twee debatten.

De manier hoe GroenLinks omgaat met de spanning is dus in de tijd veranderd. Deze verandering van positie die GroenLinks in het derde debat inneemt, is niet van de één op de andere dag ontstaan. Ook in de twee eerdere debatten is de invloed van populistisch rechts al te zien. Zeker in het tweede en derde debat is er interactie tussen de populistisch rechts en GroenLinks. De PVV wijst op de hypocriete positie van GroenLinks en GroenLinks reageert hierop door steeds op subtiel wijze het multiculturele aspect van hun standpunt in te zetten als middel tot vrouwenemancipatie. Dit gebeurt in het eerste en het tweede debat. GroenLinks doet dit, omdat de (eerst LPF en later) PVV zich steeds meer profileert als partij die opkomt voor vrouwenrechten en zit hiermee in het vaarwater van GroenLinks. Om niet op de PVV achter te blijven benadrukt GroenLinks steeds meer het feministische standpunt ten koste van het multiculturalisme. Een tweede factor die invloed op GroenLinks kan hebben is de dalende tolerantie voor andersdenkenden in het gehele parlement. Mansvelt Beck stelde vast dat in het gehele Nederlandse parlement het *liberal culturalism* meer wordt vertegenwoordigd dan het *framework liberalism*. Er is al vastgesteld dat feminisme veel eigenschappen van het *liberal culturalism* in zich heeft. Dit betekent dat andersdenkenden, waar onder multiculturalistische standpunten, minder vertegenwoordigd worden. Deze twee factoren, populistisch rechts en het meer vertegenwoordigde *liberal culturalism* in het parlement, hebben er mede voor gezorgd dat het standpunt van GroenLinks van een overwegend compromis naar een feministisch standpunt is veranderd, ten koste van het multiculturalisme. Een verandering die in de toekomst nog kan doorzetten. Met deze verandering is van de verwachtingen die op voorhand zijn gedaan de tweede verwachting uitgekomen.

Literatuurlijst

- Anthias, F. (2002). 'Beyond feminism and multiculturalism:: Locating difference and the politics of location'. *Women's Studies International Forum*. 25(3). pp. 275-286.
- Dworkin, G. (1988). *The Theory and Practice of Autonomy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Coene, G. & Longman, C. (2005). *Eigen emancipatie eerst? Over de rechten en representatie van vrouwen in een multiculturele samenleving*. Thorn: Academia Press
- groenlinks.nl (z.d.). Emancipatie en vrouwenrechten. Opgevraagd op 10 mei 2016 van: <https://groenlinks.nl/standpunten/emancipatie-en-vrouwenrechten>
- groenlinks.nl (z.d.). Integratie. Opgevraagd op 10 mei 2016 van: <https://groenlinks.nl/standpunten/integratie>
- Handelingen II 2003/04, 59. Opgevraagd op 14 mei 2016 van: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/zoeken/parlementaire_documenten
- Kamerstuk II 2008/09, 31143, nr. 65. Opgevraagd op 14 mei 2016 van: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/zoeken/parlementaire_documenten
- Kamerstuk II 2010/11, 30420, nr. 158. Opgevraagd op 14 mei 2016 van: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/zoeken/parlementaire_documenten
- Mansvelt Beck, F. (2015). *How we do things here : moral communities, integration and toleration in the Netherlands : competing interpretations of liberalism in parliamentary practice, 2000-2013*. Nederland: Universiteit Leiden.
- Okin Moller, S. (1998). 'Feminism and Multiculturalism: Some Tensions' *University of Chicago Press Journals*. 108(4), pp. 661-684
- Okin Moller, S. (1999). *Is multiculturalism bad for women?*. Princeton: Princeton University Press
- Parlement.com. (z.d.). 'Kabinet-Balkenende IV (2007-2010).' Opgevraagd op 2 juni 2016 van: http://www.parlement.com/id/vhnnmt7mqgzh/kabinet_balkenende_iv_2007_2010
- Parlement.com. (z.d.). 'Kabinet-Rutte I (2010-2012).' Opgevraagd op 2 juni 2016 van: http://www.parlement.com/id/vij7e8jky5lw/kabinet_rutte_i_2010_2012
- Shear, M. (1986). 'Reviewing A Feminist Dictionary' *New Directions for Women*
- Telegraaf.nl (9 september 2009). Halsema: Islam is een probleem. Opgevraagd op 11 mei 2016 van: http://www.telegraaf.nl/binnenland/20499388/___Halsema___Islam_is_een_probleem___html

Villar, M. (2012). 'Feminism, multiculturalism, and equality'. *ProQuest Dissertations Publishing*

Volkskrant.nl. (16 maart 2004). 'Tweede Kamer gaat debatteren over hoofddoekjes'.
Opgevraagd op 1 juni 2016 van: <http://www.volkskrant.nl/politiek/tweede-kamer-gaat-debatteren-over-hoofddoekjes~a714628/>